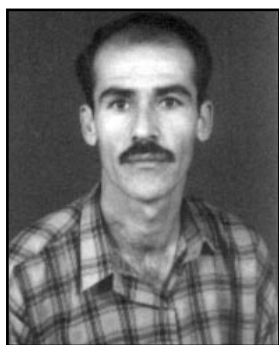

شانوی ئاینده گهری

بورهان قهره داغی
(سلیمانی)

دهداو بره داربوون به وهی که هه مسوو شتییک ده بییت بگوریت؛ ته نانهت ئه گهر وینهی نوئی و که رهستهی نوئی و وه زیفهی کومه لایه تیی نویشیان هه بییت؛ ههر ده بییت بروو خیترتین.

ئه م بۆچوونه شیان به ته نیا له هونهری شپوه کاریدا رهنگی نه دایه وه، به لکو له هونهری سیرامیک و بیناسازی و شانوو سینه ماو ته نانهت بواری سیاسیشی گرتوه. ئه م بۆچوونهش بۆ خۆی فاکتوریک بوو بۆ پالنان به کومه لگه وه به رهو پرووگهی گۆران.

ئاینده گهره کان گۆرانییان به جووله و دنگ و رینگ و دوو کله و رووناکی ئامییردا دهوت و شیلگی رانه زانسته خوازیان پیرۆز ده کرد، ههر بۆیه که ئامییر هات وهک ئیقۆنه یهک بیرو خه یال و ئه ندیشهی داگیر کردن.

خودی مارینیتی زۆر سه رسام بوو به مه کینه و ماشینی پیتشبرکی، ئه م سه رسامبوونهش پیتوه ندیه کی پته وی خوشه ویستی و رۆمانسییانیهی بۆ زانسته گهرایی دروست کردبوو، گهرچی ئه و خوشه ویستییهش به مردنی بگه یه نیت. ههر ئه م ههستی خوشه ویستییه بوو وای ده کرد که (خیرایی) وهک دۆخیک له دۆخه کانی جوانی نوئی بهرز ته ماشا بکرت. دیاره ئه و خوشه ویستییه جوړیک بوو له پیرۆز کردن

سه ره تایه ک بۆ ناسینی ئاینده گهری

بزوو تنه وهی فۆتوریزم له میسکی زۆر که سدا وا به سته یه به هونهری شپوه کارییه وه، ئه گهر چیش بۆ ههر بواریکی هونهری، بانگه وازو به یان نامه ی تاییهت و سه ره خۆی بۆ بلاو کراوه ته وه.

جیتگهی باسه یه که م به یان نامه ی ئاینده گهری له (۲۰) شویاتی (۱۹۰۹) له رۆژنامه ی (فیگارۆ) ی فه ره نسی له لایهن Filippo Tomaso Marinetti - وه بلاو کرایه وه.

له و به یان نامه یه دا مارینیتی ده یویست بلتیت ئیتالیا بۆته دوو کانیکی گه وه بۆ فرۆشتنی که رهسته ی شوینه واره کۆنه کان، بۆ رای و ابوو کاتی ئه و هاتوو ه ئاگر بهر بدریت له کتیبخانه و مۆزه خانه و پیشانگاگان و شاری پیرۆزیش بروو خیترتیت. ئه م بانگه وازهش به ته نیا بۆ ئیتالیه کان نه بوو، به لکو له ئیتالیا وه ئاراسته ی جیهان کرا. ههر بۆیه رابه رانی فۆتوریزم وایان پتی چاک بوو که نه گه پینه وه بۆ که له پووری سه ده کانی رابردوو، چونکه گه رانه وه بۆ شارستانییه تی دیرین جگه له چه نه بازی و ساده یی و کاری مندالانه لای ئه وان هیچی تری نه ده گه یاند، سه ره تایی ده سپیکی خوشیان به لوتکه ی ئالۆزی و لادان له قه له م

و نامیر په‌رستی. هه‌رۆیه مارینیتی وه‌ک پیتشه‌وا و سه‌رۆکی کۆمه‌له‌که له یه‌که‌م بانگه‌وازی ناینده‌گه‌راییدا وتی [ده‌بێ وه‌سف و سه‌نای جیهان و ابکریت که به‌جوانییه‌کی نوێ ده‌وله‌مه‌نده، که ئه‌ویش جوانی خیراییه (السرعة).. ئۆتۆمبیلی پیتشبرکی به‌ چوارچۆیه که‌مۆله‌ گه‌وره‌که‌یه‌وه هه‌ر له ماریتک ده‌چیت که ده‌فیشکینتی و هه‌ناسه‌ی گه‌وره ده‌دات. ئۆتۆمبیلی په‌یکه‌ری بیزارکه‌ریش که ده‌رده‌چیت هه‌ر ده‌لتی پارچه‌ی قومبه‌له‌یه.. ئه‌مانه لای ئیمه به‌هایان زیاتره له [په‌یکه‌ری سه‌رکه‌وتنی ساموئراس]. هه‌روه‌ها مارینیتی له به‌یاننامه‌یه‌کی تردا له سالی (۱۹۱۲) دا نووسیبوو [گه‌رمی پارچه ئاسنیک یان ته‌خته‌یه‌ک بۆ ئیمه زۆر خرۆشینه‌رتره له زه‌رده‌خه‌نه و گریانی ژنیک].

ئا ئه‌مه‌یه گۆرانی چرین به‌مۆدیرنیتته‌دا و به‌که‌ره‌سته به‌ره‌مه‌هاتوه‌کانیدا وه‌ک [ماشین و هۆیه‌کانی گواستنه‌وه و پیتوه‌ندی کردن]، به‌لێ ئا ئه‌مه‌یه سه‌رسامی بوون به‌ زانستگه‌راییی.

ناینده‌گه‌ره‌کان له یه‌کێک له به‌یاننامه‌کانیادا سه‌باره‌ت به‌هونه‌ریش گوتیان [ناکرئ هونه‌ر شتییک نه‌بێ جگه له دل‌ه‌قی و توندوتیژی و تاریکی، ئیمه ده‌مانه‌وێت موزه‌خانه و کتیب‌خانه‌کان برووخینین و دژ به‌ ئاکارو ژنیتی و پاشماوه‌کانی دل‌ه‌قی و ئینته‌هازیبه‌ت و ته‌نانه‌ت سوودمه‌ندیش بجه‌نگین]. هه‌ر ئه‌م بۆچونه بوو گه‌یاندنیه ئه‌و ئاسته‌ی که له به‌یاننامه‌ی سالی (۱۹۱۱) دا بلتین: [پیتوسته وشه‌ی ئیتالیا به‌سه‌ر وشه‌ی ئازادیدا سه‌رکه‌وێت]. هه‌ر له‌م به‌یاننامه‌یه‌دا هانی فاشیبه‌تیان داو بانگه‌وازه‌که‌یان ئاراسته‌ی مۆسۆلینی کردو لایه‌نگیریان کرد بۆ جه‌نگ و وتیان [ده‌مانه‌وێت جه‌نگ پیرۆز بکه‌ین]. ئه‌مه‌ش ئه‌و ئاوپته‌بوون و هه‌ماهه‌نگییه بوو که له‌نیوان ناینده‌ خاوه‌کان و فاشیبه‌تدا وه‌ک ره‌هه‌ندیکی سیاسییانه سه‌ری هه‌لدا. هه‌ر ئه‌م هه‌لوێسته بوو له سه‌ره‌تای جه‌نگی یه‌که‌می جیهانییدا به‌ ئاشکرا بلتیت: [جه‌نگ ته‌نیا ریگه چاره‌یه بۆ جیهان]. بۆیه پیرۆزکردنی کردارو پیاده‌کردنی توندوتیژیان له فاشیبه‌ت خواست. له سالی (۱۹۱۲) دا فرۆکه‌یه‌ک به‌ به‌رزیی سه‌د مه‌تر به‌سه‌ر شاری میلانۆدا فری. ئه‌مه‌ش ناینده‌گه‌ره‌کانی توشی شاگه‌شگه‌ کرد، چونکه فرۆکه بۆ ئه‌وان جیگه‌ی ئۆتۆمبیلی ده‌گرتوه. ئه‌مه‌ش بۆ خۆی گرنگی دان بوو به‌ ئاستی بینین، که پاشان بانگه‌وازو به‌یاننامه‌ی سینهمایی فوتوریستی لێ که‌وته‌وه.

ده‌کریت بلتین فوتوریستی شو‌رشیکی فره‌رنگ و فره‌ ئاواز بوو، گرنگی دان بوو به‌ خه‌سه‌له‌تی دینامیکیه‌ت. دینامیکیه‌ت و ریکه‌ستنیش دوو زاراوه بوون بۆ گوزارشت

کردن له جوانیی جووله‌و خیرایی. بۆ ئه‌مه‌ش فوتوریسته‌کان گرنگی ته‌واویان دا به‌ کرداری دووباره‌بوونه‌وه، به‌لام له سیاقیکی پر له خیرایییدا؛ بۆ ئه‌ونه سه‌رسامبوون به‌ خولانه‌وه‌ی په‌روانه‌ی فرۆکه یان به‌ خولانه‌وه‌ی فرۆکه.. چهنده‌ها شتی تریش. ئه‌مه‌ش سۆنگه‌یه‌ک بوو بۆ ئه‌وه‌ی له هونه‌ری نیگارکیشیدا وینه‌ی جووله‌و خیرایی بگرن و په‌سمی بکه‌ن. بۆ ئه‌مه‌ چهن‌دین وینه‌ی هه‌مان فیگه‌ر به‌ هه‌مان قه‌باره‌و بێ جیاوازی دروست بکه‌ن، ئه‌مه‌شیان بۆ گوزارشته‌کردن بوو له جووله‌و خیرایی جووله‌.

ئهو هونه‌ره‌مه‌نده شتیه‌کارانه‌ی که‌به‌م شوازه‌ کاریان ده‌کرد بریتی بوون له:

- جیاکو مۆبالا، که له سالی (۱۸۷۱) هوه تا (۱۹۵۸) ژیاوه.

- ئیمبرتۆچینی، که له سالی (۱۸۸۲) له دایک بووه له سالی (۱۹۱۶) دا له کاره‌ساتیکدا کۆچی دوا‌یی کرد.

- کارلو کارا.

- جینۆ سیقه‌رینی.

- رۆسۆلو.

جیگه‌ی باسه ئه‌م هونه‌ره‌مه‌ندانه له سالی (۱۹۱۰) دا به‌یاننامه‌و بانگه‌وازی وینه‌کیشانی فوتوریستیان نووسی و پراگه‌یاند.

ئه‌م هونه‌ره‌مه‌ندانه له‌گه‌ل سه‌رجه‌می هونه‌ره‌ندانی فوتوریستی هه‌ولتی ئه‌وه‌یان ده‌دا که هونه‌ریکی سه‌ره‌تایا نوێ بیننه‌کایه‌وه و هونه‌ریکی ناینده‌گه‌ری بێ و بتوانیت گوزارشت له ژبانی نیو‌شاره‌گه‌وره‌کان و ژبانی پر له‌ئاژاوه‌و جه‌نجالی دنیای ئامیرو دووباره‌بووه‌وه وینه‌بگریت.

هونه‌رمه‌ندیکی وه‌کو ئیمبرتۆ بۆچینی له‌نامه‌یه‌کی سالی (۱۹۱۲) دا که بۆ هاو‌رپیه‌کی به‌ناوی (فیگوبایرنارد) سه‌باره‌ت به‌ هونه‌ری په‌یکه‌رسازی نووسیبوو: [من عاشقیکی سه‌رشیتی ئه‌و رۆژانه‌ی په‌یکه‌رسازیم، که به‌ پرواوه ده‌توانم تازه‌گه‌ریبه‌کی ته‌واو بۆ ئه‌م هونه‌ره‌که‌وتوه‌و بدۆزمه‌وه].

ناینده‌گه‌ره‌کان کاریان به‌ دینامیکیه‌ت و هاوکاتی ده‌کرد، ئه‌م دوو زاراوه‌یه بنچینه‌ی کاری ناینده‌گه‌ره‌کانن، چونکه لیبیا‌نه‌وه ده‌یانویست گوزارشت له جوانیی جووله‌ بکه‌ن. ئه‌م بۆچونه‌شیان له هونه‌ری نیگارکیشیدا به‌رجه‌سته‌کرد، وه‌ک تابلۆکه‌ی (بالا) (راکردنی کچیک له‌بالکۆنه‌دا) که ئه‌م تابلۆیه بریتییه له کۆمه‌لێک وینه‌ی دووباره، که له هه‌شت گرتی خیرای راکردنی کچه‌که‌ دا خۆی ده‌نوێتیت؛ یان تابلۆی (په‌ره‌سیلکه‌ی) هه‌مان هونه‌رمه‌ند که چهن‌د وینه‌یه‌کی هاوشیوه‌ی فرینی په‌ره‌سیلکه‌یه‌که به‌ دووباره‌یی.

له لایه ن خودی (مارینیتی) یهوه به یاننامه و بانگه وازی [شانۆی هه مه رهنگ] بلا و کرایه وه. مارینیتی ئەم به یاننامه یه له رۆژنامه ی [دیلی میل] له (۱۹۱۳/۱۱/۲۱) دا بلا و کرده وه. ئەمه یه کهم بانگه واز بوو که تایهت بی به شانۆ، ئەم به یاننامه یه جه ختی له سه ر هونه ری و تاربیژی گشتگیر و دینامیکی ده کرده وه. مارینیتی زۆر حه ماسی بۆ شانۆ و سینه ما هه بوو، بۆیه له زۆریه ی نووسینه کانیدا جه ختی له سه ر سه ما و شانۆ و سینه ما کردۆته وه.

هه روه ها له سالی (۱۹۱۵) دا له لایه ن [کورا و ستیمیلی و مارینیتی] یه وه بانگه وازی [شانۆی ئاینده گه ری لو و خوار دوو] یان بلا و کرده وه. ئەم هونه رمه ندانه له م به یاننامه یه دا باسیان له وه ده کرد که چۆن ناوه که یان خواستوه؛ هه روه ها له م به یاننامه یه دا جه ختیان کردبووه سه ر بواری نمایش کردن وه ک زیاتر له وشه ی چاپکراو؛ دیاره ئەمه ش بۆ ئەوه بوو که زووتر بگه نه خه لکی. ناشییت ئەوه مان له بیرچیت که زۆریه ی پیشه وایانی ئاینده گه ری گرنگییان به شانۆ ده دا. گه رچی هه ردوو پیشه واه سه ر ده کییه که ی بواری شیوه کاری [جیا کۆمۆ بالا و ئەمیرتۆ بۆچینی] زۆر ده قی شانۆییان نووسیوه که ئیستا خاوه ن به ها یه کی میژووی گه ورده یه له پال به ها هونه رییه کدا. ئەو ده قانه ش زۆریه یان کورتن و شیوازیکی فۆد فییل ئاسایان هه یه.

ئاینده گه ره کان له [شانۆی ئاینده گه ری لو و خوار دوو] دا داوای شانۆیه کیان ده کرد که جیا واز بیت به هه موو جیا وازییه ک له شانۆی لاساییگه ری که بینه رانی هیتاوه، وه ک کۆمه لیک بیئیشی گه ری ده که تووشی سۆزو تازاری کردوون له ئەنجامی چاودێری کردن و بینینی مردنیکی هیتاوشی ئەسپیک که له سه ر چه وی گه وره که وتووه. هونه رمه ندانی شانۆی ئاینده گه ری ئەوه یان رت ده کرده وه له شانۆییه کانداه که وه سفی رووداوی ده ره وه ی که واله یس بکریت. ده شیانو یست واز له وه که ره سه ته کۆناه به یتن که پیشتر لۆژیکانه کار کرابوو بۆ لوتکه ی درامی، چونکه ئەو شتانه له ژبانی راسته قینه دا بوونیان نییه و ئەندیشه و وه میکی درۆزانه یه. له کۆتاییدا جورتیکی نوێ له بینه ران دروست بوون که گرنگی خۆیان هه بوو بۆ شانۆ و ناماده بوونی ته وایان هه بوو له گه ل ئاینده گه ره کانداه، چونکه باش له چالاکییه دینامیکیه کان تیده گه یشتن.

جیگه ی باسه ئاینده گه ره کان جارێکی تر له سالی (۱۹۲۱) به یاننامه یه کی تریان بۆ شانۆ نووسییه وه به ناوی [شانۆی کۆتوپری] ئەم به یاننامه یه ش له لایه ن

جیگه ی باسه ئەو توێژینه وه یه ی که له جووله دا کردیان به ته نیا له بواری هونه ری نیگارکیشیدا نه بوو، به لکو په لیشیان هاویشته بۆ هونه ری سینه ما.

ئوه بوو (کوردایی و جینانی) که دوو برابوون گرنگی زۆریان به بواری سینه ما ده دا؛ هونه رمه ندی ئاینده گه ر (بالا) هه ردووکیانی هیتایه سه ر ئەو رایه ی که ناوه کانیان بگۆرن بۆ ئەوه ی ناوه کانیان شیوه و گوزارشتگه ری ئاینده گه ری بیت، بۆیه (کوردایی) کورت کرده وه بۆ (کورا) که مانای (را ده کات) ده گه یه نی، هه روه ها (جینانی) کرد به (جینا) که له یاری جوملاستیکه وه وه رگیراوه. ناوی (بالا) خو شتی واته (سه ما ده کات)، به م شیوه یه به ناوه کانیان ویستیان گوزارشت له بزوتنه وه که یان بکه ن.

پیشتر ئەم دوو برابره کاری فیلمی کورتیان ئەنجام دا بوو، بۆیه مارینیتی پیشنیاری به ره مه هیتانی فیلمیکی فوتوریستی بۆکردن، ئەوانیش له هاوینی سالی (۱۹۱۶) دا (ژیانی ئاینده گه رانیان) له شاری فلۆرنسا به ره مه هیتا، که بالا و ستیمیلی و مارینیتی فیلمه که یان نواند. جیناش به رپرستی به ره مه هیتانی فیلمه که و وینه گرتنی گرتنه ته ستوی خو ی.

ئیدی مارینیتی و بالا و کورا و ستیمیلی و جینا و بۆچونی به هه ر هه موویان به یاننامه و بانگه وازی سینه ما ی فوتوریستیان بلا و کرده وه.

ئیدی لیتره توخمی بینراو به ته وای ده بیته به شتیکی بنجینه یی ئەده یی بزۆک، ئیستا ده توانین سیما گشتیه کانی ئاینده گه رایی بناسینه وه که ئەوانیش بریتین له:

۱- جه ختکردنه وه له ره سه نییتی جووله.
۲- بنجینه ی هونه ری ئاینده گه ری هه لقولاوی ته کنه لۆژیایه واته هه لقولاوی وزه و جووله یه.
گرنگی دان به شارستانیته تی ته کنه لۆژیای و زانستگه رایی له نیو به ندیکی هونه ری نیگه تیقا.

به کورتنی جه ختیان له سه ر دینامیکیه ت ده کرده وه، چونکه لای ئەوان خرۆشینه ره و نمونه ی هونه ری ئەم سه ده یه مانه. بۆیه له سه ر هونه رمه ندیش پیوسته ئەو خرۆشانه وینه بگریت. خرۆشان له هونه ریکدا که هه لگری ریتمیکی دینامیکیه، فوتوریسته کان له به یاننامه یه کیاندا هه لویستی خو یان به رامه ر به ره خنه گه ره کان به م جوۆره ده رپری و ده یانگوت: [ره خنه گه ره کانی هونه ر هیچن و زه ره ریان زیاتره وه ک له سوود].

شانۆ لای ئاینده گه ره کان

جیگه ی باسه ئاینده گه ره کان له سالی (۱۹۱۳) دا و

(مارینیتی) یه وه بلاو کرایه وه.

ده توانین بزوتنه وهی ناینده گهره ی وهک بزوتنه وه یه کی پیشه واه له شانوی نه ورو پیدا ده ستنی شان بکه یین، چونکه هانده ریکی باش بوو بز شه پزلی نه زمونگه ری تی و شورش له دژی شانوی باوی نه و سهرده مه.

لیتره وه شانوی ناینده گهری سونگه یه ک بوو بز سهره لدانی چهن دین بزوتنه وه و قوتابخانه ی ترکه پاشان خو پان ده رخست و جیابونه وه له ریالیستی و بابه تخوازی؛ نه وانیش وهک [داداییه کان و سرالیییه کان و شانوی نه بسورد...]. ههروه ها سونگه یه کیش بوو بز درکه وتنی فره شیوازی و فره نه زمونی له بزوتنه وهی شانوی نه ورو پیدا. جیگه ی باسیشه لوتکه ی درکه وتن و ناویانگ بلاو بونه وهی شانوی ناینده گهری ده گهریته وه بز کوتایی بیسته کانی سه ده ی بیست.

ناینده گهره کان له به ره ره مه هونه ریبه کانداه خختیان له سهر لایه نی ویزدانی مرؤف ده کرده وه، هه ریویه جو ره خه سله تیکی سمپل نامیزی و شیعی ریبه تیان به ره هم هینا. نووسه ره کانی نه م بزوتنه وه یه له به ره مه کانیاندا گرنگی ته و او یان دا به وینه گرتنی حاله ته سایکولوژیییه کان و شیتیییه تییه کی تاییه ت، بز نه مه ش مه به ستیان له دروست کردنی جو ریک له شوک (صدمه) بوو لای بینهر. ناینده گهره کان تانینیان هه ندیک حاله تی ویزدانی په شیو بدوزنه وه، که قالبکی گونجاو بوو بز به رجسته کردنی مانای فه لسه فی و میتافیزیکیه ت؛ نه مه ش به به رجسته کرنیکی شاعیرانه و به به کارهینانی هیمما گهریانه پیاده ده بوو.

هه ندیک جار ده تانین بلتین درکه وتنی نه م جو ره ده قانه ناگه ریته وه بز هیه چ ژینگه یه کی بابه تی ریالیستی یان خه یالی، وهک ده قی شانوی (بیزاری) که تیدا به روونی گرنگی نووسه ره له به رجسته کردنی جیهان بینییه کی تاییه ت و حاله تیکی دهروونیدا ده رده که ویت. نووسه ره (نه نجلیو رونیونی) وای پیناسه ی نه م ده قه شانوییه ی ده کات که [ده قیکی نووسراوه بز حاله تیکی جهسته یی]. نه گهر ته ماشای نه م ده قه شانوییه بکه یین هه مووی له چهن د دیریک پیکهاتووه پروانه:

شانوی بیزاری

شانو: باکراوندیکی خو له میتشیی هه یه.

پیوا ییک دیتنه ژوره وه، ماندووبوونی پیته دیاره. وهک نه وهی سواری نه سپ بیت له سهر کورسییه کی بزوک داده نیشتیت و هه ردوو چاوی دنووقینیت. دننگی که مانچه یه ک ده بیستریت، موسیقایه کی ماته مینی

ریکنه خراو.

له دوره وه زرم و کوت ده بیستریت.

له باکراونداه په رده یه کی تیوار داده به زیت و شوینه که تاریک ده کسات. له دوره وه به به رده وامی وژه وژ ده بیستریت..

دهنگی که مانچه که ده وه ستیت..

له بهزایی چه پی شانوه نامازیه کی سهرسورمانی رهش ده رده که ویت.

دهنگی وژه وژ ده گوریت بز لووره یه کی ترسناک.

تیشکگه لیککی شین ده رده که ویت.

زرموکوت تیزییه که ی له زیادبووندا یه.

له ناوه راستی شانوک نامازیه کی تری سهرسورمانی زور دیرت له بهزایییه وه ده رده که ویت.

هه موو پرووناکییه کان ده وه ستن.

بی دهنگییه کی ته و او.

سهری پیوا که به لاری ده رده که ویت که (له خه ویککی قولدا یه).

تاریکی

- په رده داده ریته وه -

ههروه ها پیش نه وهی بزوتنه وهی دادائی و سرالیییه کان بگه نه ته خته ی شانوکانی نه وروپا، ناینده گه راکان هه ستان به پیشکش کردنی چهن د نمایشیک که ته حده ای ناوه زو لژیکی ناسراو و باویان کرد زور به روونی و به راسته و خو پی، به کورتی خاوه ن لژیکیکی تاییه ت به خو یان بوون.

نووسه ره ناینده گهره کان پشتیان به توخمی شانوی گرنگ به ست، هه ره نه مه ش وای له دادایییه کان کرد که له وای ناینده گهره کان کاربکه ن به توخمی: گالته کردن و بیزار کردنی بینهران، رووبه رووبونه وهی راسته و خو پی بینهران، نکولیکردنیککی ته و او له بنه ماکانی بوون و مورال، به کورتی کارکردن به نه هله ستیییه ت. جیگه ی باسه نه م توخمانه به روونی له به ره مه کانی [فرانسکو کائجوللو و برونو کورا و نه میلیو ستیمیلی] دا ده رده که ویت. وهک له م ده قانه ی خواره وده ده بیسین. ده قی یه که م که فرانسکو کائجوللو نووسیویه تی به ناوی (ته قینه وه)، که خو ی وه سفی ده کات به [پیکهاته یه ک له توخمه کانی شانوی نوی]. با پروانینه ده قه که:

نه قینه وه

(که سیته یه که) بریتیییه له (گولله یه ک)، شوینه که ش (پیکهاته کی چول، سار، شه وه)، روودا وه که (چرکه یه ک بی

دهنگی، دهنګی گولله بهک).

- پهرده داده درېته وه -

هروه ها په کپک له دهقه کانی تری (کافجوللو) که به ناوی [سهگی لی نیبه] له و درېتر نیبه، با دهقه که بخوینینه وه:

سهگی لی نیبه

که سیتی: که سیکه بوونی دیار نیبه.

رېگایه کی سارد، چولکراو، شه وه

سه گیک له رېگاکه ده په رېته وه.

- پهرده داده درېته وه -

نوسره ناینده گره که کان هم جوړه دهق و نمایشانه یان له پوژده شانویبه کانیاندا پیشکه ش کردوه، ئیتر له سهر ته خسته ی شانوی بویت یان له نیسو هوّل و گه له ریبه شیوه کاریبه کاندای بویت.

ئیس تاش با نمونه یه کی تر بخوینینه وه که یه ک توژ له دهقی (سهگی لی نیبه) درېتره و دوو نوسره به شداریان کردوه له نوسینیدا ئه وانیش [برونوکراو ئه میلیو ستمیلی] یه و دهقه که ش به ناوی:

کاریکی ناپه سهند

پیاوټک دیته ژور وه، زور مه شغوول دیاره،

پالتو وکلاوه که ی داده که نیت و له حاله تیکی شپرز دایه و به پچر پچری هم رسته یه ده بیترت:

شتیکی سهیره! نامه عقووله!

ده سوور پته وه و روو له جه ماوهر دهکات، به ناماده بوونیان زور بیزاره، ده چپته پیشه وه ی شانوی به شیوه یه کی بنه ستانه ده لیت:

نا... هیچ شتیکم نیبه تا پیتانی بلیم.. پهرده که داده وه.

- پهرده داده درېته وه -

جیگه ی باسه ناینده گره که کان به ته واوی خو بان داپریبو له جیهانی ریالستی و بابه تی همه ش له رېگه ی وازه یان له کار پیکردنی ته کنیکی هماغه رایبی و وهرگرتن و خواستنه وه به ره و جیهانی ته بستراکت و نامه نقییه ت، همه شیان به پتی تپسه ربوونی کات سهری هله دا. دیاره به کار هیان و کار پیکردنی ته کنیکی نوئ که به راسته و خوئی کار له هه ست بکات به دوور له هیما پچ کردن، که ئه ویش شیوازی ته بستراکیه ت و نامه نقییه ته له رووداوو له هلویت و

له که سیتی و له شوین و له زمان به گشتی. هه ندیک له خه سلته تی هم شیوازه ش به روونی له دهقی [پیکه یانانی پیکهاته] دا ده بیترت. هم دهقه ش له لایه ن هه ردوو نوسره [جوجلیمو جانیللی و لوسیانو نیکاسترو] وه نوسراوه، همه ش دهقه که یه:

پیکهاتی پیکهاته

شانوی به تاله، راره ویکي درېتری تاریک، له کو تایی راره وه که دا چراهه کی سوور که زور دووره کز ده بیت و هه لده بیته وه.

تیشکیکی سپی دهرده که ویت که وه ک فهرشیک به درېتری راره وه که را خرابیت.

پینچ چرکه تیده په ریت.

دهنگی گولله ی ده مانچه یه ک ده بیسترت، هاواریک.

دهنگه دهنگ.

به یه کدا چوونی دهنگه کان.

وه ستانیک.

پیکه نینی ژتیک به پچر پچری.

له هه مان کاتدا دهنگی کردنه وه ی دهرگایه ک به توندی ده بیسترت و رووناکیه کی به هپز دهرده که ویت و چاوی بینه ران ده بات.

پهرده ی پیشه وه ی شانوی دیته خواره وه و چاوی بینه ران له رووناکیه که داده پریت.

سه رباری نامو یونمان به رامبه ر هم جوړه دهقانه، به لام ده کرت بلین هم دهقانه تاراده یه ک پاریزگار یان له هه ندیک پیوه ندی نیوان توخمه کانی شانوی کردوه:

ههروه ک پیکه وه به ستنه وه له رېگه ی گولله و هاواره که وه. همه ش پر سوسی مونتاز کردنه وه، به لام په بوه ندیه که زور نیبه، جیگه ی باسیشه به پتی به ره و پیش چوون و پیشکه و تنی ناینده گره که کان ئه و گه رانه وه و پیکه وه به ستنه وه یه ش نامینیت و ده گو ریت بو پیوه ندیه کی

شیوه کاری ته بستراکت و نامه نقییه ت. هه مان هم پیوه ندیه ش له نیوان پیکهاته کان و رهنکه کاندای له تابلو ته بستراکته کاندای ده بین. ههروه ها ئه و دهقه شانویبانه ی که

گوزار شت هم رووگه ته بستراکته ده بکن، بریتیه له وه ی که ناینده گره که کان هه ولیان داوه روانینی شیوه کاریبانه له شانودا پیاده بکن، هم دیدو بچوونه ش به تاییه تی له دهقی شانوی [رهنگه کان] دا خوئی ده دا به دهسته وه، که

[فورتیو ناتو دیرو] نوسیبویه تی و خوشی وا وه سفی دهکات [دروستکردنی شانویه کی ته بستراکته].

ههروه ها دهقی [شه هوانیه تی نامیر] که (فیلیا)

به لآم له دهقی شانۆبی [شه هوانیه تی ئامیر] دا جوړیک له دیالۆژی مانادار ههیه و لیتی تیدهگهین، به لآم ئه وهی جینگه سهرنجه دیالۆژه کان له سهر زمانی هیچ که سیتییه کی زیندوووه نابیژیت، به لکو له سهر زمانی چند شپوهیه کی ئەندازه بیهوه ده بیژیت.

ههروهها له دهقی شانۆبی [دهسته کان] دا پشت به جوولهی پالنه وانانی شانۆبیه که به ستراره، که کۆمه لیک هه مه جوړن له دهست، وهک [دهستی پیاو، دهستی ژن، دهستی مندال، دهستی کریکار، دهستی نه رمونۆل، دهستی زبر...]. دیاره ئەم دهستانه له پشت په ردهیه کی هه لواسراوه وه له دوادهی شانۆدا جوولهی جیاواز جیاواز ئه نجام ددهن و ده رپرنگه ریتی جیاواز جیاواز و ته مسیلی چند حاله تیکی دهروونی جوړاوجوړ دهکن، وهک حاله تی توندوتیژی، دو عاکردن، خو شه ویستی، نازار چه شتن، مندالیتی، یاری کردن و شانۆبیه که به جوولهی دهستی پیاویک کۆتایی دیت که چند جوولهیه ک ئه نجام ددها که ئامازهیه بۆ گالته پی کردن و سووکایه تی کردنیکی توندی بینهران و په رده داده درتته وه، لیته وه ده کړی بلتین نو سه ره ناینده گه ره شانۆبیه کان سووربوون له سهر ئه وهی که له شانۆبیه کانیا ندا هاوکاتی (التلازم الزمینی) بۆ رووداوی جیاوازی کارتیکه ره جوړاوجوړه شانۆبیه کان به کاربه یتن. ههروهها برویان به فرهیی هۆکارو کارتیکه ره شانۆبیه کان هه بوو، ئه مهش بۆ چونه ناو توخمی نوئ و نمونه یی به نمایشه کانیا ن، ئامیری روونکی [تیشک ده رده دۆزه ره کان].

داهاتوو گه ره کان له نمایشه کانیا ندا ئه و پیوه ندییه لاساییه گه ریسه ی نیوان بینهران و نمایشی شانۆبیان په تکرده وه، واته دیواری چواره میان رووخاند که به دیواری وه هم ناسرابوو. هه ربه یه گران بوو له هه ندی نمایشی شانۆبیدا جیاوازی له نیوان ئه کته ره کان و بینهراندا بکریت، وهکو له شانۆبی [رادییۆ سوکیا] رووی دا. ئەم شانۆبیه له لایهن [کانیۆویلۆ و بترولینی] یه وه نو سرابوو، که له سالی (۱۹۱۶) دا له ناو خه لکه که دا نمایشان کرد. له شانۆبیه کی تری [کانیۆویلۆ] دا که به ناو نیشانی [تیشک] بوو زۆر گران و قورس بوو که ئه کته ره کان و بینهران له یه کتر جیا بکریته وه. ئیدی لیته وه بینهران گالته و سووکایه تیبا ن به ده ره یتن و به دهق و به نواندن و به نمایش و ته نانه ت به خو شیان دههات و دهکرد، ناینده گه ره کان زۆر ئاره زوویان به تیکشکانی سنووری مه عریفه و شتیوازی لاساییه گه ریتی نمایشی شانۆبی دههات. له روونترین وینه دا له بیروکه ی دامه زانندی [شانۆی هه وایی] دابوون. ئەم بیروکه یهش له لایهن فرۆکه وانیکی ئیتالییه وه داهیترا که

نوو سیویه تی و دهقی شانۆبی [دهسته کانم] که هه ردوو نووسه ر [برونو کورا و تو ماسۆ مارینیتی] به هاوبه شی نووسیویانه. جینگه ی باسه له م سنی دهقه شانۆبیانه دا زۆر به روونی و ئاشکراییه ده بینن که رهنگ و دهنگ و فۆرمی ئەندازه یی و جوولهی شپوه کاربیانه بریتین له توخمه تایه تی و گشتییه کانیه دهقه شانۆبیه که. بۆ نمونه له دهقی شانۆبی (رهنگه کان) دا دیمه نه کان پیکهاتوون له ژووړیکی شه شپالۆی شین که هیچ په نجه ره یه ک و ده رگایه کی تیدا نییه.

به لآم که سیتییه کان بریتین له چوار تاکی ئه بیستراکت، که وهک نووسه ر خوئی وه سفیان دهکات به م شپوهیه:

- ۱- خو له میشی: له جوړی پلاستیکه، هیلکه ییه، دینامیکیه.
- ۲- سوور: له جوړی پلاستیکه، لاکیشه ییه، دینامیکیه.
- ۳- سپی: له جوړی پلاستیکه، چند هیلکی دریزو سه ریکی درکاوایی تیژی هه یه.
- ۴- رهش: له جوړی پلاستیکه، فره باز نه یه.

ئەم یه کانه به شپوهیه کی ئامیر ئاسا له رتگه ی په تیکی داپوشراوه وه ده جوولین. هه موو یه کیکیش له و یه کانه خاوه نی دهنگی خو به تی، بۆ نمونه: رهش دهنگیکی قوولی باز نه یی هه یه. سپیش دهنگیکی تیژی به رزی هه یه که به ئاسانی دهشکی، به لآم خو له میشی دهنگیکی ئاژه لیبانه ی هه یه. سووریش خاوه ن دهنگیکی به رز که له هه وه گرمه دهچیت. نووسه ره کان ئەم دهنگانه به کار دهه یتن وهک به کاره ینانیکی دهنگیانه ی رووت؛ به واتای ئه وهی نابیت له هیچ دیالۆژیک و له هیچ وشه یه کی تیبه گه ین و ماناداریت. هه ریه ک له و یه کانه له سهر شانۆ دهنگیک ده رده کات که مانای نییه، تاکه جیاوازییه کیش که هه بیت بریتییه له جوړو چری دهنگه کان.

هه ریه ک له و یه کانهش پیستیکی بزوتین و جوولاوو دیاری کراو به شپوهی دووباره کردنه وه به کار دهه یتن. بۆ نمونه وهک رهش که پیتی [واو] له چهن وشه یه کی ئاوادا به کار دهه ییت [دوو، لیو، واو، موو، وو... دۆ، بۆ، بوو... سپیش (ی) به کار دهه ییت له چند وشه یه کی وهک [ئای، وی، دی، وهی، یار، زیوین، یان، یای...]. ههروهها ده تاونریت له شانۆبیه که دا کۆمه له دهنگیکی به یه کداچوو له گه ل به یه کداچوونی فۆرمه کان به بی ئه وهی تاکه وشه یه ک مانای هه بیت به کار به یتریت. نووسه ریش رسته ی [وشه کان ئازادبوون] به کار دهه ییت بۆ ئامازه دان به دیالۆگ، به لآم ئازادبوون به مانای ئازادبوون دیت له مانا.

پرووداوه‌کان و هه‌سته‌کان و نه‌زمونه‌کان جیا‌ده‌کرده‌وه. هه‌ولیان دا به هه‌موو توانایه‌کیانه‌وه کار به شانۆی هه‌ستی بکه‌ن، نه‌مه‌ش به بزرکردن و له‌بیرکردنی که‌سیتی و زمان و پروداوی باو و لاساییگه‌ری. هه‌ریۆیه به‌ره‌مه‌که‌کانی تاینده‌گه‌ره‌کان داده‌نریت به‌یه‌که (وحده) یه‌کی هه‌ستی ته‌واو دا‌براو له واقیع و لۆژیککی باو. نه‌مه‌ وای لێ کردن که چیژ بیین له ریتساو لۆژیکه تاییه‌ته‌که‌یان، که به ته‌واوی جیا‌واز بوو له ریتساو بیرکردنه‌وه‌ی لۆژیککیانه‌ی شانۆی باو و لاساییگه‌ری.

بابه‌ت و لایه‌نه‌ باشه‌که‌کانی تاینده‌گه‌رایه‌ی بریتیه‌ بوو له گرنگی دان به لایه‌نی ده‌روونی مرۆف خۆی، هه‌روه‌ها ده‌رپرینی حالاتی وێژدانی جیا‌جیا و گرنگی دان به‌شیتتی و هه‌یژه‌ شاراو‌ه‌کان؛ هه‌موو نه‌مانه‌ش به‌ره‌و نه‌بستراکت بردن و به‌ره‌و به‌رجه‌سته‌کردنی شانۆیانه‌ .. ❖

سه‌رچاوه‌کان

.....

- ۱- د. نهاد صلیحه: التيارات المسرحية المعاصرة، سنة ۱۹۹۷، الهيئة المصرية العامة للكتاب.
- ۲- مالکم برادبری، جیمس ماکفارلن: الحداثة، ترجمة: مؤید حسن فوزی، سنة ۱۹۸۷، بغداد، دارالمأمون.
- ۳- یاسین فه‌قی سه‌عی: هونه‌ری وینه‌کی‌شان‌ی نو‌ی له سه‌ده‌ی بیسته‌مدا، گو‌فاری کاروان، ژماره (۴۲) ی سالی (۱۹۸۶)، بغداد.
- ۴- فه‌ره‌نگی هونه‌ری: (زۆراب) له ئینگلیزی‌یه‌وه وه‌ریگه‌ی‌راوه، گو‌فاری شا‌کار، ژماره (۵) ی سالی (۱۹۹۹)، سلیمان‌ی.

تیبینی: هه‌موو ده‌قه شانۆییه‌کان له کتیبی [التيارات المسرحية المعاصرة: د. نهاد صلیحه] وه‌ریگه‌ی‌راوه.

ناوی [فیدیلی نازاری] بوو. نازاری له به‌هاری سالی (۱۹۱۸) دا نمایش‌کردنیککی (شانۆی هه‌وایی) نه‌نجام دا له‌سه‌ر [بوستو‌ئارسیتزیو]، هه‌ر له‌و ساله‌دا له شاری (میلان) [شانۆی هه‌وای تاینده‌گه‌ری] یان دامه‌زراندو را‌گه‌یاندا. له‌و دامه‌زراندنه‌دا [لویچی رۆسۆلۆ] ی دانه‌ری مۆسیقای پیتشه‌رو هه‌واکاریی کردن. دیاره‌ رۆلی رۆسۆلۆ نه‌وه‌بوو که ده‌ست بگریت به‌سه‌ر نه‌و ده‌نگانه‌ی که بزویته‌ر (محرک) ی فرۆکه‌کان دروستی ده‌کردن. به‌و پیتیه‌ی فرۆکه‌ لای تاینده‌گه‌ره‌کان ئامیریککی مۆسیقیی جوولاه‌ویه له‌کاتی فریندا.

نازاری له‌ دراما هه‌واییه‌که‌یدا نه‌ندیشه‌ی شانۆییه‌کی ده‌کرد که ئاسمان شانۆکه‌ی بیت و که‌سیتیه‌کانیشی فرۆکه‌کان بیت؛ نازاری پیتی وابوو ده‌توانریت ده‌سه‌لات به‌سه‌ر ده‌نگ و جووله‌کانی فرۆکه‌دا بگیریت و له‌ تواناشدا‌یه که نمایشیککی درامیی ته‌واوی پین پیتشه‌ش بگریت، دیالۆگ و سه‌ماو نواندنی بچ ده‌نگ و کارتیکه‌ری بیستراو و بینراویش له‌خۆ بگریت.

نازادی هه‌ستا به‌ پۆلین کردنی جووری فرۆکه‌کان بو‌ نه‌وه‌ی رۆله‌کانی ژن و پیاویان به‌سه‌ردا دا‌به‌ش بکات. هه‌روه‌ها هه‌ستا به‌ پۆلینکردنی جووله‌و ئاماژه‌ جیا‌وازه‌کانیان، بو‌ نمونه‌: جووله‌ی سه‌ره‌که‌وتن ئاماژه‌ بوو بو‌ هیواو ئاوات، جووله‌ی بازنه‌یی خیرا ئاماژه‌ بوو بو‌ ته‌نگه‌به‌ری، جووله‌ی دا‌به‌زین و نیشته‌وه‌ی خیرا وه‌ک که‌وته‌نه‌ خواره‌وه‌ی گه‌لای پایز ئاماژه‌ بوو بو‌ خه‌م و خۆشه‌بوستی.. تاد.

هه‌روه‌ها نازه‌ری بو‌ نمایشه‌کان پیتشینیاری به‌کاره‌یتانی دوو‌که‌لی ره‌نگاو‌ره‌نگ و بو‌ندارو په‌ره‌ی کا‌غه‌زی ره‌نگاو‌ره‌نگ و بوو‌که‌شوشه‌ و بالۆنی جو‌را‌وجۆر له‌شیتوه‌و میزه‌لان و په‌ره‌شوتی کرد. له‌پال نه‌مانه‌شدا به‌کاره‌یتانی ده‌نگی فرۆکه‌کان به‌شیتوه‌یه‌ک که ئاواز دارو گو‌زارشت که‌ر بیت. هه‌روه‌ها نازاری پیتشینیاری نه‌وه‌شی کرد که چه‌ند ده‌قیکی نمایشی ئاسمانی و هه‌وایی بنووسن؛ وه‌کو‌کورا و ستیمیلی و مارینیتی.. تاد، ناویان لێنا‌بوو قه‌سیده‌ی هه‌وایی.

نووسه‌ره‌ تاینده‌گه‌ره‌کان ئامانجیان له‌م به‌ره‌مه‌مانه‌ نه‌وه‌بوو که ریتسا باوه‌که‌کانی شانۆی لاساییگه‌ری تیکیشکیتن، چونکه به‌تیره‌وانینی نه‌وان ته‌مسیلی لۆژیککی درۆزنانه‌ و بیروباوه‌ریکی لاساییگه‌ریانه‌ی به‌جیماو ده‌کات. هه‌روه‌ها تیده‌کو‌شان بو‌ دۆزینه‌وه‌ی ریتسایه‌کی شانۆیی نو‌ی، که هه‌ولی دامه‌زراندنیان ده‌داو پۆلینیان کردبوو به‌ نه‌زمونی شانۆی پیکه‌اته‌ی ته‌واو، نه‌م شیت‌وازه‌ش خۆی به‌ دینامیکیه‌ت و هاوکاتی و چوونه‌ ناویه‌کی نیوان